

TIMÁR ESZTER

Affektus és Melanie Klein a kortárs angolszász feminista elméletben

etimar@ceu.edu

ORCID: 0000-0003-2307-5729

HELIKON

Affect and Melanie Klein in the Contemporary Anglo-Saxon Feminist Theory

Abstract

In response to the editorial request that I discuss the post-2000 work of some feminist thinkers I especially enjoy teaching, in this article I reflect on the work of Eve Sedgwick and Elizabeth A. Wilson. Both are important figures in feminist and queer theory and their work gets often cited as field-defining in affect theory and feminist new materialism, two considerable theoretical developments since 2000. My point of departure is the interest in matter, embodiment, and life shared by these developments, an interest motivated to a significant extent by a reaction to the linguistic turn and a trauma-oriented psychoanalytic inquiry of preceding decades. I focus on two texts by each in highlighting their engagements with Melanie Klein's theory of psychic positions. I suggest that these engagements maintain an interest in loss and melancholia as crucial for critical inquiry even if the current theoretical domains that keep their work in circulation are more interested in an affective materiality that is based on a politics of affirmation.

Keywords: depressive position, reparation, affect theory, feminism, queer theory

Helikon 69 (2023) 2

DOI: 10.57226/Hel.2023.2.8

Felkérést kaptam, hogy írjak arról, kiket tanítok szívesen a 2000 utáni angolszász feminista elmélet képviselői közül. A választásom néhány percnyi gondolkodás után Eve Kosofsky Sedgwickre és Elizabeth A. Wilsonra esett. Engem is meglepett, milyen gyorsan összeállt ez a névsor, igaz, az valamivel tovább tartott, amíg meg is értettem, hogy miért őket választom. Az ezredforduló utáni kortárs angolszász feminista elmélet egyik legismertebb vonulata az úgynevezett feminista újmaterializmus (*feminist new materialism*).¹ Több jellemzőjében hasonlít a vele egyidejűleg alakult affektuselmülethez: ezeket az elméleti-filozófiai irányzatokat egy viszonylag komplex, elméletileg heterogén és gyakran egymást átfedő idézethálózat élte.² Az anyagiság fogalmának segítségével mindkettő az érzékelő testet mint az élet alanyát helyezi a középpontba, a kontinentális filozófia különböző alakjaira hivatkozva. Mindkét irányzatban találunk olyan elhatároló gesztusokat, amelyek szerint a nyelvi fordulat után ideje lenne egy anyagi fordulatnak. Ez az anyagi fordulat a feminista újmaterializmus számára a feminizmus Descartes-kritikájának újrafogalmazását tette lehetővé, az affektuselmélet számára az affektusok – az érzékiesség, az érzet és az érzelem politikai aspektusai – mint az élő anyag jelenségei kerülnek az érdeklődés középpontjába. Mind a feminista újmaterializmusnak, mind az affektuselmületnek egyik fő elméleti hátterét Deleuze munkásságának angolszász lenyomata adja. Az anyagi fordulat tehát el kíván válni a nyelvi fordulattól – annak ellenére is, hogy Deleuze mellett változó intenzitással hivatkozik Foucault vagy Derrida munkásságára –, illetve az angolszász elméletben ahhoz kapcsolódóan jelentőssé váló pszichoanalitikus kritikától. Az affektuselmületben ezt láthatjuk Brian Massuminál, a feminista újmaterializmusban pedig Rosi Braidotti szövegeiben.³ Braidotti, aki 2004-ben bevezette az „újmaterializmus” kifejezést, Spinoza és Deleuze nyomán az igenlés és a sokféleség politikájának nevében határolódik el a nyelvi fordulattól (mint a negativitás filozófiájának eredményétől) és a pszichoanalízis olyan elméleti

¹ Christopher N. GAMBLE, „What is New Materialism?”, *Angelaki* 24, 6. sz. (2018): 111–134, <https://doi.org/10.1080/0969725X.2019.1684704>.

² Az affektuselmülethez lásd Melissa GREGG és Gregory J. SEIGWORTH, „An Inventory of Shimmers”, in *The Affect Theory Reader*, szerk. Melissa GREGG és Gregory J. SEIGWORTH, 1–25 (Durham: Duke University Press, 2010), <https://doi.org/10.1515/9780822393047-002>.

³ Lásd például: Rosi BRAIDOTTI, „Affirmation, Pain and Empowerment”, *Asian Journal of Women's Studies* 14, 3. sz. (2008): 7–36, <https://doi.org/10.1080/12259276.2008.11666049>; Brian MASSUMI, „The Autonomy of Affect”, *Cultural Critique* 31 (1995): 83–109, <https://doi.org/10.2307/1354446>.

megközelítéseitől, melyek szerinte a negatív érzelmi keretezés foglyai.⁴ A feminizmus szempontjából ez az elfordulás leginkább Judith Butler munkájának hatásaira adott reakció: Butler első kötetei ugyan erősen foucault-iak, de legalább annyira támaszkodnak Derrida és Freud – illetve a Freud nyomában kialakult későbbi pszichoanalízis – szövegeire.⁵

A CEU Gender Studies tanszékének oktatójaként rendszeresen tanítok kortárs feminista és queerelméletet, így a feminista újmaterializmus és az affektuselmélet területéről is válogatok szövegeket a különböző órákhoz. Személyes elméleti érdeklődésem ugyanakkor egy ideje már a queerelmélet, a dekonstrukció, a biodekonstrukció, illetve egyre inkább az ezeket a területeket informáló pszichoanalitikus szövegek felé fordult (a biodekonstrukció nagyban támaszkodik Derrida 1975 és 1976 közötti *La vie la mort* című szemináriumára, illetve annak 2020-tól franciául és angolul is megjelent kiadására; e szeminárium nagy részét Freud *Halálösztön és életösztönök* című írásának elemzése teszi ki).⁶ Ezért mindig érdekelték azok a feminista és queerelméletbeli szövegek – ezeken belül pedig az elméletek közös halmaza –, amelyek (részben) a biológia felől érkeznek a feminista újmaterializmusba, és még ér-

⁴ Braidotti kifejezése az eredeti szövegekben „affirmative politics” vagy „affirmative ethics,” erről bővebben magyarul lásd Rosi BRAIDOTTI, *Egy nomád térképei*, ford. AGÁRDI Iza-bella és VÁNDOR Judit (Budapest: Balassi Kiadó, 2007).

⁵ Fontos megjegyezni, hogy míg az újmaterializmusnál érthető okokból mindig találunk a hivatkozott szövegeknél valamilyen anyagi vonatkozást (gyakran a testiség kapcsán), az affektuselméletbeli hivatkozásoknál ez nem mindig áll fenn (ahogy az újmaterializmusnál a deleuze-i indíttatás sem jellemez minden szöveget). Mivel a feminista elmélet számára az érzelem fogalma kiemelt jelentőségű amiatt, hogy a nyugati gondolkodás a nőiséget gyakran az érzelmek túláradásával jellemezi, ezért itt sokkal többfajta elméleti háttérrel találkozhatunk az érzelmek és az affektus tárgyalására. Deleuze és Spinoza jelentősége mind az affektus, mind az újmaterializmus jelölte területeken véleményem szerint azzal jár, hogy azok a munkák, amelyek a feminista elméletben az érzelem vagy az affektus kérdéseire kapcsolódnak, de nem fókuszálnak az anyagságra, a testiségre, illetve az ezekhez társított arra való igyekezetre, hogy a nyelvi fordulatra anyagi fordulattal válaszoljanak, az affektuselméletben nem feltétlenül kapnak akkora jelentőséget. Kivételek akadnak: Sara Ahmed vagy Lauren Berlant szövegeit megtaláljuk Gregg és Seighworth *The Affect Theory Reader*-ében (az előbbi a boldogság, az utóbbi az optimizmus fogalmának ideológiai kritikáját nyújtja, így, bár kritikusak, beilleszthetők a pozitív érzelmeket előnyben részesítő elméleti keretbe). Az ezredforduló utáni vonatkozó feminista elmélet áttekintéséhez lásd Kristyn GORTON, „Theorizing Affect and Emotion: Feminist Engagements”, *Feminist Theory* 8, 3. sz. (2007): 333–348, <https://doi.org/10.1177/1464700107082369>.

⁶ Jacques DERRIDA, *La Vie la Mort: Séminaire (1975–1976)*, szerk. Pascale-Anne BRAULT és Peggy KAMUF (Paris: Seuil, 2019); angolul: *Life Death*, szerk. Pascale-Anne BRAULT és Peggy KAMUF, ford. Pascale-Anne BRAULT és Michael NAAS (Chicago: University of Chicago Press, 2020), <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226701141.001.0001>.

dekesebbek, ha mindeközben a dekonstrukció felől is inspirálódnak, mint például Vicki Kirby, esetleg Donna Haraway szövegei. Sedgwick és Wilson viszont olyan megkerülhetetlen nevek, akiknél egyszerre van jelen valamiféle biológiai referencialitás és valamilyen pszichoanalitikus megközelítés, bár Sedgwick feltehetően mind a biológiai referencialitást, mind a pszichoanalitikus megközelítést hártaná magától.

Sedgwick és Wilson különböző elméleti háttérrel, illetve más korszakban jelentek meg a feminista és queerelmélet színterén. Sedgwick a Yale-en, az amerikai dekonstrukció egyik központjában irodalmárként szerezte a diplomáját, majd első két könyvével – ezek bőven az ezredforduló előttiek – egyik meghatározó alakja lett a queerelméletnek. Mind a *Between Men*, mind a *The Epistemology of the Closet* című könyvében modern angolszász regények elemzésével igyekezett rámutatni, hogy a modern homoszexualitás mint diszkurzív jelenség hogyan formálja az úgynevezett domináns társadalom heteronormatív működését: míg első könyvében a homoszocialitás fogalmával írja le, hogy a nemek viszonyában a férfi–nő viszony (mint romantikus vágy) a férfiak közti viszony elsőbbségének rendelődik alá – vagyis, hogy a nők az alkalmat szolgáltatják a rivalizálásra mint intenzív érzelmi kapcsolatra –, a második könyvben azt mutatja meg, hogy a modern homoszexualitás mint titkolható és titkolandó esszencia központi szerepet játszik a modern nyugati gondolkodásban.⁷ Ezekben a művekben, amelyek a kilencvenes évek elejétől meghatározták a humántudományok hozzáállását a nemi szerepekhez, illetve a heteronormativitáshoz, ha találunk is biológiai vagy pszichoanalitikus vonatkozást, az a kritika tárgya, nem pedig az eszköze. Sedgwick 2003-ban megjelent *Touching Feeling* című kötete – és különösen annak *Paranoid Reading and Reparative Reading, Or, You're So Paranoid, You Probably Think This Essay Is About You* [*Reparatív és paranoid olvasás, avagy amilyen paranoiás vagy, szerinted ez az esszé valószínűleg rólad szól*]⁸ című írása – hozott nagy fordulatot abban, ahogyan Sedgwicket ezek után idézni kezdik. Bár ebben az esszében ő maga is

⁷ Eve KOSOFSKY SEDGWICK, *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire* (New York: Columbia University Press, 1985), <https://doi.org/10.7312/sedg90478>; Eve KOSOFSKY SEDGWICK, *The Epistemology of the Closet* (Berkeley–Los Angeles: University of California Press, 1990). Magyarul elérhető: Andrew PARKER és Eve KOSOFSKY SEDGWICK, „Performativitás és performancia”, ford. MÜLLNER András, *Apertúra*, hozzáférés: 2023.08.26, <https://www.apertura.hu/2010/osz/parker-sedgwick-performativitas-es-performancia>.

⁸ Az esszé címe játék Carly Simon *You're So Vain* című számának refrénjével. Eve KOSOFSKY SEDGWICK, „Paranoid Reading and Reparative Reading, Or, You're So Paranoid, You Probably Think This Essay Is about You”, in Eve KOSOFSKY SEDGWICK, *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*, 123–152 (Durham: Duke University Press, 2003), <https://doi.org/10.1215/9780822384786>.

állítja, hogy az itt lefektetett érvelés szignifikáns fordulatot jelent eddigi írásai fősodrához képest, ha megnézzük, a cikkbeli elméleti háttér már legelső publikációiban megjelenik.⁹ Ez az elméleti háttér Silvan Tomkins és Melanie Klein ötvözete. Az 1980-as években indult, részben a saját munkáival fémjelzett bölcseész queerelmélet kritikai hagyománya, amelyet Ricœur terminusával határoz meg: a gyanú hermeneutikájában a feladat az, hogy újra meg újra lerántsuk a leplet a nyugati gondolkodásbeli homofóbia központi szervező erejéről.¹⁰

Sedgwick számára mind Klein, mind Tomkins a queerfeminista elmélet politikai szövetségeseként jelenik mert, mivel jelentősen eltérnek a freudi heteronormatív(ként értelmezett) pszichoanalitikus alapvetéstől. Klein személyiségelmélete Sedgwick szerint nem hagyatkozik semmilyen normatív fejlődésnarratívára (mint a freudi pszichoszexuális fejlődési fázisok): életünk során mindig ugyanazon két pozíció között pendlizünk. Tomkins rendszerében a szexualitás, a klasszikus pszichoanalízissel szemben, nem központi elem, jelentőségét a pszichében az affektusok eredményezik. Sedgwick úgy gondolja, hogy mindkét gondolkodót érheti kritika – habár csak Tomkins biologizmusát említi –, az előbbieket miatt ezek az elméletek azonban nem könnyen engednek teret heteronormatív vagy homofób értelmezéseknek, illetve alkalmazásoknak.

Míg Melanie Klein neve a nemzetközi tudományosságban jól ismert, Silvan Tomkins neve sokak számára teljesen ismeretlen – angol nyelvterületen is. Tomkins az amerikai pszichológia jelentős alakja. Tőle származik a tanítványa, Paul Ekman által népszerűsített elmélet, amely szerint minden ember egy adott számú érzelmi reakció megélésének és kifejezésének képességével születik. (Tomkins szerint ez a szám kilenc; azóta a pszichológia hatra, néhol ötre csökkentette.) Bár Tomkins jól ismerte a pszichoanalízist – első diplomáját színdarabírásból szerezte, a doktori disszertációját pedig filozófiából írta –, Darwin nyomán úgy gondolta, hogy mentális életünk fő szervező eleme a biológiailag velünk született affektusokból az egyéni történet alatt kialakult mintázatok érzelmi szkriptekbe való rendeződése lesz.¹¹ A biológiai alap itt a különböző – kül-

⁹ Eve KOSOFSKY SEDGWICK, „Queer Performativity: Henry James’s *The Art of the Novel*”, *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 1, 1. sz. (1993): 1–16, <https://doi.org/10.1215/10642684-1-1-1>.

¹⁰ Paul RICEUR, „Az interpretációk konfliktusa”, ford. MARTONYI Éva, in *Ikonológia és műértelmezés 3.: A hermeneutika elmélete*, szerk. FABINY Tibor, 139–150 (Szeged: JATEPress, 1998).

¹¹ Az általam tárgyalt mindkét szerző adott ki kézikönyvet Tomkinsról – mindketten Adam Frankkel közösen: Adam FRANK és Eve KOSOFSKY SEDGWICK, szerk., *Shame and Its Sisters: A Silvan Tomkins Reader* (Durham: Duke University Press, 1995); Adam FRANK és

ső és belső – érzékelések kiváltotta, velünk született differenciált reakciókészség: az affektusok célja az inger természetére reagáló figyelem felkeltése és irányítása. (Az affektus itt nem érzelmet jelent, hanem az érzelmek időbeli kialakulásának alapegységeit jelöli.) Bonyolítja a megértést, hogy Tomkinsnál az „affektuselmélet” kifejezésnek más értelme is van, mint a részben az ő hatására indult kritikai affektuselméletnek: az ő szövegeiben ez a kifejezés az érzelmi élet kialakulása során kifejlődő, az affektusokra alapozó, de egyéni mintázatokba rendeződő és mindig az adott pillanatra vonatkozó értelmezési kereteket nyújtó érzelmkezelési stratégiát is jelenti. Tomkins szerint a paranoia az egyik ilyen, alapvetően szégyenkezelési affektuselmélet eredménye: minél gyakrabban kapcsol be az elménkben egy-egy szituációban, amikor alapvetően a szégyent akarjuk elkerülni, annál erősebb paranoiás affektuselméletről beszélhetünk. A paranoiás affektuselmélet Tomkinsnál egy olyan affektust kezelő rendszer, amely a pozitív érzelmek megélésének lehetőségénél fontosabbnak tartja, hogy a negatív érzelmeket el tudjuk kerülni: fontosabb, hogy ne szégyenüljek meg, mint hogy esetleg jól érezzem magam. (Tomkinsnál a szégyen egy segéd-affektus, egy már megtapasztalt pozitív affektusérzetre adott reakció.)

Sedgwick ennek a teóriának a tükrében érti meg, hogy a queerelméletben eddig miért érezhettük úgy, hogy a gyanú hermeneutikája adta kritikai keret elégséges a queerelmélet elméleti célja számára. (Ez a cél lehet a heteronormativitás mindent átszövő jelenlétének kimutatása.) Sedgwick számára itt az a fontos, hogy Tomkins szerint a paranoia azt preferálja, hogy el tudjuk kerülni a negatív érzéseket, nem pedig azt, hogy minél pozitívabb érzésekkel járó tapasztalatokat szerezzünk. Minél erősebb a gyanú hermeneutikája, annál inkább csak azt tudjuk újra meg újra objektív igazságként leszögezni, hogy a minket körülvevő heteronormativitás fóbiásan viszonyul a heteroszexualitás tekintélyét kikezdő szempontokhoz.

Sedgwick ezen a ponton Melanie Klein tárgykapcsolati munkásságától a pozícióelmülethez fordul. Egyrészt azért, mert itt is szignifikáns szerepe van a paranoia fogalmának, hiszen az egyik pozíciót, az életünket inkább meghatározót paranoid-szkizoid pozíciónak nevezi, másrészt a másik, a depresszívnek nevezett pozíció jelentette nehézségekben rejlő érzelmi előnyök miatt. Terjedelmi korlátok miatt most főként a másodikra fókuszálok, mivel mindkét szerző számára kulcsfontosságú a jóvátétel (*reparation*) fogalma. Klein szerint a depresszív pozíció a mentális integrálóképesség hatására jelenik meg, az alábbi módon:

Elizabeth A. WILSON, *A Silvan Tomkins Handbook: Foundations for Affect Theory* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2020), <https://doi.org/10.5749/9781452965802>.

Azzal a lépéssel, hogy a többi embert már nem hasítja csak jóra és rosszra, hanem egész tárgyként éli meg őket, a gyermek nagyon sokat nyer. Csillapodik a paranoid szorongás, a gyermek fájdalmát és csalódottságát nem merő rosszindulat és gonoszság okozza, hanem az esendőség és a kitartás hiánya. Ahogy az üldöztetés megcsappan, kevésbé lesz szükség a hasítás öröködésére; a csecsemő azt tapasztalja magán, hogy tartósabb, szilárdabb lett, és csökkent annak veszélye, hogy külső vagy belső erők összemorzsolják vagy beszennyezzék. [...] Amikor a csecsemő kezdi összevonni a jóság és a rosszság élményét az egész, tárgy iránti ambivalens (egyszerre szeretetteljes és gyűlölködő) kapcsolatba, a paranoid-szkizoid pozíció által nyújtott lelki egyensúly megrendül. Nem pusztán a sátánian gonosz mell, hanem az egész anya, aki csalódást vagy kudarcot okoz a csecsemőnek, és így a vágyakozás, a frusztráció és a kétségbeesés fájdalmával oltja be őt, semmisül meg a csecsemő gyűlölködő képzelődéseiben (miközben az anya jó emlője érintetlen és védett marad). A jóság és éppígy a csalódás egyetlen forrása az az egész tárgy (mind a külső anya, mind a megfelelő belső egésztárgy), melyet a csecsemő dühös képzelődéseiben éppen most semmisített meg. Amikor a csecsemő tönkreteszi a kudarcot okozó egész tárgyat, eltávolítja oltalmazóját, illetve végső menedékét, elnéptelenítve felépülő világát, valamint megsemmisítve saját bensőjét. Klein ezt a szívszorító rettenetet és bűnérzetet, amelyet a gyermek maga okozott azzal, hogy saját pusztító késztetéseivel súlyosan károsította szeretett tárgyait, depresszív szorongásnak nevezte el, azt az élményszerveződést pedig, amelyben a gyermek mind szeretettel, mind gyűlölettel viszonyul az egész tárgyakhoz, depresszív pozíciónak.¹²

Mindez Sedgwick esszéjében így jelenik meg:

[A paranoid-szkizoid pozíció] fogalmának legérdekesebb része számomra, hogy Klein ezt a pozíciót mindig egy másik pozícióval való ingázó kapcsolat kontextusában szemléli: ez a depresszív pozíció. A kleini csecsemő, illetve felnőtt számára a paranoid pozíció – melyet érthető módon a gyűlölet, irigység és szorongás jellemez – a veszélyre érzékeny, szörnyű éberség pozíciója. A veszély forrását itt azok a gyűlölséggel és irigységgel teli résztárgyak jelentik, amelyeket a psi-

¹² Stephen A. MITCHELL és Margaret J. BLACK, *A modern pszichoanalitikus gondolkodás története*, ford. BALÁZS-PIRI Tamás (Budapest: Animula Kiadó, 2000), 131–132.

ché kivetít a világba, abból kitermel és belsővé tesz. Ezzel szemben a depresszív pozíció egy szorongáscsökkentő teljesítmény, melyet a cse-csemő, illetve a felnőtt csak ritkán, és gyakran csupán rövid időre tud elfoglalni. Ebben a pozícióban lesz képes arra, hogy saját magára hagyatkozva gyilkos résztárgyait valami egészségűvé (bár hangsúlyoznám, hogy ez nem feltétlenül már valami előtte is meglevő egész) rakjon össze vagy „javítson ki”. Az ily módon saját magunk számára specifikusan összeállított egész tárgy már alkalmas arra, hogy egyrészt azonosuljunk vele, másrészt táplálék és vigasz forrásaként szolgáljon. Klein egyik szava a reparatív folyamatra a szeretet.¹³

Fontos különbség a két szöveg között, hogy míg az egyikben a megváltozott minőségű, mély szorongás kapja a végső hangsúlyt, addig Sedgwicknél az a fontos, hogy a táplálék, a vigasz és a szeretet hármasa a depresszív pozíció által nyújtott ajándékok, amelyek által jobban és kevésbé védekezőnek érezhetjük magunkat – ha csupán rövid ideig is. Ezzel a tomkinsi és kleini kettős olvasattal Sedgwick – aki elismeri, hogy szövege a paranoid kritika paranoid kritikája – arra buzdít, hogy merjük felismerni: a gyanú hermeneutikája egyrészt nem tud új dolgokat mondani, másrészt nem nyit utat a pozitív affektusok politikai relevanciája felé, harmadrészt szükségszerűen képmutató abban a tekintetben, hogy képtelen elismerni, hogy az általa képviselt igazság érzelmi töltetű, és mint ilyen, nem az egyetlen, hanem partikuláris. Nem arról van szó, hogy a gyanú hermeneutikájában fogant queerelméleti munkák hibásak. Ellenkezőleg: nagyon is „igazuk van”, ám amennyiben élvezetesek, az azért van, mert nem kizárólag a gyanú hermeneutikáját szolgálják, hanem általuk élvezhetjük a reparatív olvasás nyújtotta előnyöket. Ez a fajta olvasás – és itt a Yale-en végzett Sedgwick

¹³ „The greatest interest of Klein’s concept lies, it seems to me, in her seeing the paranoid position always in the oscillatory context of a very different possible one: the depressive position. For Klein’s infant or adult, the paranoid position – understandably marked by hatred, envy, and anxiety – is a position of terrible alertness to the dangers posed by the hateful and envious part-objects that one defensively projects into, carves out of, and ingests from the world around one. By contrast, the depressive position is an anxiety-mitigating achievement that the infant or adult only sometimes, and often only briefly, succeeds in inhabiting: this is the position from which it is possible in turn to use one’s own resources to assemble or ‘repair’ the murderous part-objects into something like a whole – though, I would emphasize, *not necessarily like any preexisting whole*. Once assembled to one’s own specifications, the more satisfying object is available both to be identified with and to offer one nourishment and comfort in turn. Among Klein’s names for the reparative process is love.” KOSOFSKY SEDGWICK, „Paranoid Reading...”, 128.

gondolhat mind az írásra, mind az olvasásra – nem kecséget vaskosan általános igazságokkal, valamiféle affektív jóllétet mégis szolgál.

Elizabeth A. Wilson közvetlenül az ezredforduló előtt, a pszichológia felől érkezett a feminista és queerelméletbe; fő érdeklődési területe a pszichológia és a biológia keresztmetszete. 2004-es második könyve, a *Psychosomatic: Feminism and the Neurological Body* (*Pszichoszomatikus: a feminizmus és a neurológiai test*) arra hív fel, hogy a feminista elmélet a descartes-i test–elme különbséget a biológia segítségével, ne annak ellenében igyekezzen újragondolni.¹⁴ Itt még Freud korai szövegeit olvassa, amelyek szerinte azért értékesek, mert ekkor még nem válik el nála élesen a psziché és a test, mint a későbbi, klasszikus Freudnál. *Gut Feminism* (*Zsigeri feminizmus*) című legutóbbi könyvében Wilson a depresszió, a biológia és a feminizmus kapcsolatát elemzi.¹⁵ A kiindulópont nála is a feminizmus és a biológia viszonyának kritikája: az addigi, csaknem egyöntetű antibiologizmus a két kötet között eltelt tíz évben naiv biológiai máddal egészült ki, főként a neurológiai eredményekre támaszkodva. Wilson azt akarja megmutatni, hogy a biológia egyszerre dinamikusabb és kevésbé determinisztikus, mint ahogyan ez a kétféle hozzáállás elgondolja. Ferenczi Sándor „biológiai tudattalan” fogalmát Melanie Klein kései munkásságával ötvözve állítja, hogy a zsigeri, emésztéssel kapcsolatos testi jelenségek maguk „tárgykapcsolatok – nem egyszerűen a tárgykapcsolatok reprezentációi, sem pedig (még ennél is konzervatívabban) a tárgykapcsolatok biológiai alapjai”.¹⁶ Vagyis amennyiben „a fantázia a [testi] szubsztrátum archaikus képessége, akkor a béltraktus rutinszerű tevékenységei (lenyelés, anyagcsere, perisztaltika, ürítés) szükségszerűen pszichésen nyitottak a veszteség következményeire”.¹⁷

Ám ez csupán mondanivalójának egyik része. Másik, ugyanilyen fontos része a kézirat újraszervezése közben lett nyilvánvaló Wilson számára: azt vette észre, hogy „kézirata erőteljesen az epés agresszió feminista elméletbeli

¹⁴ Elizabeth A. WILSON, *Psychosomatic: Feminism and the Neurological Body* (Durham: Duke University Press, 2004), <https://doi.org/10.1515/9780822386384>.

¹⁵ Elizabeth A. WILSON, *Gut Feminism* (Durham: Duke University Press, 2015), <https://doi.org/10.2307/j.ctv11hpr18>. A továbbiakban ebből a könyvből idézek.

¹⁶ „I want to argue that the actions of the gut are object relations – not simply the representation of object relations, or (more conservatively still) the biological bases for object relations.” WILSON, *Gut Feminism*, 78.

¹⁷ „If, as Ferenczi and Isaacs have argued, phantasy is an archaic capacity of the substrata, then the routine actions of the gut (ingestion, metabolism, peristalsis, excretion) must be psychically alive to the consequences of loss.” Uo., 78.

szükségszerű jelenléte mellett érvel”.¹⁸ Erre azért van szükség, mert a feminista elmélet ezzel eddig egyszerűen nem tudott mit kezdeni: bár a depresszió és a düh gyakran tárgyai a feminizmusnak, az nem kap figyelmet, hogy a depresszióban a düh ugyanúgy irányul a világ felé, mint befelé, az égóra. Valamint amellet teszi le a voksát – és itt Kleinnel összhangban a queerelmélet úgynevezett „antiszociális” vonulatára (például Leo Bersani és Lee Edelman munkáira) támaszkodik –, hogy a negativitás születéstől jelenlévő része a szocialitásnak és a szubjektivitásnak. Ez számára nem „antiszocialitást”, hanem olyan elméleti háttérrel jelent, amely meg tudja emészteni ezt a társaslétebeli és alanyiságbeli alapvető negativitást.¹⁹ Sedgwick fenti tanulmányának hatását is ennek fényében bírálja. Az, hogy „lelkesen igyekszünk a kritikai elméletet valamiféle reparatív (keserűségtől mentes) módon átkeretezni”, éppen attól foszt meg minket, hogy szembenézzünk a feminista düh természetével.²⁰ Kritikával illeti azt a tendenciát, „amely a jóvátételt (*reparations*) agressziómentesen képzelel el”.²¹ Az ő olvasatában „a jóvátételnek nem célja a sadizmus felszámolása”, a megértéséhez viszont szükséges, hogy „felismerjük a sadista támadások elkerülhetetlen voltát, hogy azok belőlünk fakadnak, illetve azt, hogy bár a rosszindulat némileg csökkenthető, az efféle támadások teljes mértékben nem számolhatók fel”.²²

A fentiek alapján azt is mondhatnánk, hogy Wilson szinte Sedgwick ellenében fogalmazza meg a feminista elmélet korlátait feszegető gondolatait, és nyilvánvalóan nagyon különböznek abban, amit a queerelmélet vagy a feminista elmélet érzelmi politikájáról gondolnak. Amikor Sedgwick és Wilson különböző szövegeit tanítom – és szinte minden órán tanítom mindkettőt –, az a célom, hogy megismertessem őket az itt kifejtett elméleti háttérrel (Klein, Tomkins). Kihasznlom, hogy mind az affektuselmélet, mind a feminista új-

¹⁸ „The second major consideration of this book emerged from the presentation, revision, and rereading of the manuscript, and it is not something that I had anticipated in the early parts of the project: I found myself making a strong case for the necessary place of aggression (bile) in feminist theory.” Uo., 5.

¹⁹ Uo., 6. Az „antiszociális fordulathoz” lásd Judith HALBERSTAM, „The Anti-Social Turn in Queer Studies”, *G7SS5* 2 (2008): 140–156.

²⁰ „After Eve Kosofsky Sedgwick’s (1997) influential essay on paranoidreading, there has been a lot of enthusiasm for moving theory into areparative (nonbitter) mode.” WILSON, *Gut Feminism*, 70.

²¹ „The real difficulty is the tendency to figure reparations as nonaggressive.” Uo., 71.

²² „Crucially, reparation is [...] not an attempt to abolish sadism itself. In fact, I would argue that, [it requires] first of all, the recognition that sadistic attacks are inevitable, that they can originate from me, and that while their viciousness can be down-regulated, such attacks cannot be eradicated.” Uo.

materializmus tekintélyként hivatkozik rájuk: Sedgwicket azért tartják számon, mert Tomkins biologizáló – vagy legalábbis akként értelmezhető – rendszere megfelel annak, ahogyan az affektuselmélet Spinoza nyomán az érzetekről mint anyagi ágenciáról gondolkodik. Emellett a pozitív érzelmek által keretezett tapasztalatok megélésének hangsúlyozása megfelelni látszik annak, amit a nyelvi fordulattól (és a pszichoanalízistől) való elfordulás fémjelez. Wilson – hasonlóképpen – azáltal válik az újmaterializmus egyik főalakjává, hogy a test biológiai értelemben vett mentális ágenciáját hangsúlyozza. Azáltal viszont, hogy Tomkins mellett mindketten Melanie Klein munkáihoz nyúlnak, forgalomban tartják a melankólia fogalma körüli elméleti szókincs használatát – annak ellenére, hogy az affektuselmélet és az újmaterializmus közös nevezőjének domináns, metafizikai vonulata éppen a pszichoanalitikus megfontolásokkal és a negatív érzelmekkel társított nyelvi fordulat ellenében értelmezi önmaga motívációit.

HELIKON